

**НЕЗАВЕРШЕНЕ ХХ СТОЛІТТЯ.
ВІДЧУЖЕНІ ФІЛОСОФИ-БЮРОКРАТИ
В УМОВАХ ТОТАЛЬНОЇ ВІЙНИ**

Мельниченко А. О.

ВСТУП

Сьогодні ми на власні очі бачимо зміну наративів, пошук нових смислів та руйнування старих ідеалів. Переоцінка цінностей неминуча, а всі навколо несамоовито очікують на філософські та культурні революції. У той самий час скепсис щодо культури теж наростає. Постає єдине питання: а що виникне на попелищі нової війни, що розвинулася на теренах Європи. Відповідь на нього дати наразі не в силах ніхто. Те, що ми можемо зробити – лише прискіпливо вивчати подібні ситуації в минулому.

ХХ-те століття відоме двома тотальними, або світовими війнами: 1914–1918 рр. та 1939–1945 рр., після яких було зафіксовано різкий культурний підйом і щоразу новий скепсис. Більше того, стався умовний хронологічний розрив у точці переходу між «модерном» та «постмодерном», що можна датувати 20–30-ми роками ХХ-го століття. Саме цей період, який наразі дуже мало досліджений на полі сучасних гуманітарних студій, може бути цікавий українським науковцям для того аби визначити які основні проблеми призвели до геноциду, військових злочинів та масового винищення цивільних людей за етнічною, ідеологічною та фізіологічною ознакою у період Першої світової війни (геноцид вірменів та понтійський греків в Османській імперії), Японсько-Китайської війни (Різанина в Нанкіні), Другої світової (масові чистки та геноцид поляків і українців у Совецькому союзі, Голокост і військові злочини нацистського режиму). Більше того, доцільність стратегічних бомбардувань Мюнхена, Дрездена, ядерного бомбардування Хіросіми і Нагасакі, бомбардування Косово у 1999 р., досі не була належно осмислена в філософському полі. Найбільш впливовою роботою, де дотичні питання взагалі хоч якось концептуалізуються, вважається книга-збірка Ж.Бодріяра «Війни в затоці не було»¹, де французький філософ осмисляє ілюзорність війни, в якій бойові зіткнення заміщуються скоєнням військових злочинів. Проте, корінь того, чому конкретика в подібних роботах замінюється абстракцією та нівелюванням будь-яких пошуків істини, що є таким

¹ Baudrillard Jean. The Gulf War did not take place, 1995. 96 с.

притаманним постмодерну, на наш погляд лежить в недоцілному пропрацюванні терміну «відчуження», яке, на жаль, наразі асоціюється здебільшого з марксистською та неомарксистською проблематикою в контексті процесу виробництва².

1. Історичні передумови та філософське осмислення виникнення бюрократії. Генеза проблеми «відчуження»

Для того, аби зрозуміти ситуацію, в якій ми опинилися, чи, може завжди були, слід сумлінно простежити за тими подіями, які передували сучасним філософським поглядам. Для цього потрібно визначити, чим є історія для нас, на момент написання цієї роботи і для його сенсу.

У своєму невеликому есеї «Дефініція концепту історії»³ Йоган Гейзинга пропонує такий підхід: минуле без конкретизації є суцільним хаосом, тому кожна цивілізація, яка це минуле має, робить його «історичним» в залежності від того, наскільки сама на цей момент його розуміє і усвідомлює. Для Гейзенги, в цьому есеї, цивілізація з вузьким горизонтом перспектив створюють відповідну історію, а ті, що мають широкий горизонт усвідомлюють свою історію контрастно та багатоманітно⁴. Також зазначимо що для Гейзинги історія як така не може бути відтворена, не може бути тут, вона виникає тільки як певний зв'язок, який ми самі створюємо та формуємо, тому даною нам може бути лише деяка традиція. Проте навіть повне відтворення традиції не витягне для нас сюди саму історичність, яка лежить в основі історії. Певна логіка в такому підході є, що, як би це парадоксально не звучало, можна простежити «історично» на прикладі того, як та чи та цивілізація усвідомлювала своє минуле, формувала та формулювала це усвідомлення. Коли ми дивимося з точки зору історії філософії на найближче до нас, передуюче нам, то знаходимо, що модерн хронологічно та сенсовно замінюється постмодерном. В такому баченні звичайно є уточнення: ні модерн, ні постмодерн в чистому вигляді, як такі не існують. Більше того, якщо накласти концепцію Гейзинги на ці два речення виходить: є суто та традиція яку ми можемо назвати модерною чи постмодерною. Ні та, ні та традиція не існує в чистому вигляді, а може бути змішана, або більшою мірою притаманна тому чи тому філософу, письменнику, твору мистецтва, тексту, тощо. Тому філософ, що реалізує традицію модерну, спокійно може існувати в часи

² Кебуладзе В. Чи має марксист підозрювати сам себе? URL: <https://tyzhden.ua/chy-maie-marksyist-pidozriuvaty-sam-sebe/>

³ Huizinga J. A definition of the concept of history. URL: https://www.academia.edu/8885375/2_Huizinga_A_definition_of_the_concept_of_history

⁴ Там же, С. 8.

превалювання постмодерної традиції. Ця теза теж не нова. Продовжимо. Де точка переходу від модерну до постмодерну?

У 1925-му році уперше виходить у світ роман ще маловідомого автора Франца Кафки під назвою «Процес». Сам автор уже рік як мертвий. А текст був написаний задовго до першої публікації у 1914–1915-му році. У біографії Кафки, написаною Алоїзом Принцем, перше речення «Процесу» винесене у пролог. Звучить воно так «Напевне, хтось обмовив Йозефа К., бо одного ранку, дарма що він не скоїв жодного злочину, його арештували»⁵. Патрік Оуржеднік у книзі «Європеана. Коротка історія двадцятого століття» з параноїдальною наполегливістю повторює шматок з листа італійського солдата своїй сестрі: «Я відчуваю що все те добре, що в мені було, мене повільно покидає, мені здається, що я день за днем все більш позитивний»⁶. У 1920-ому році соціолог і філософ Макс Вебер напише книгу «Теорія соціальної та економічної організації»⁷. Саме у ній він виведе шість основних принципів бюрократії, таких як: ієрархічна структура, функціональна спеціальність, чітко визначені правила та положення, безособовість, формальний відбір працівників, кар'єрна орієнтація (профорієнтація)⁸. У книзі Ханни Арендт «Джерела тоталітаризму» бюрократія поєднується з імпералізмом та колоніалізмом: «Бюрократія була організацією великої гри в експансію, за якою кожен регіон розглядався як сходинка до подальшого просування, а кожен народ – як засіб для подальшого завоювання»⁹. Бюрократія для Арендт є невід'ємною частиною майбутнього утворення тоталітарних режимів. Подивимося ще на це і з іншого, практичного боку: наприклад, батько Германа Герінга, Ернст Генрих Герінг, був рейхскомісаром Німецької Південно-Західної Африки¹⁰. Головне зараз – утримати точку: перші проби європейської бюрократії з акцентуацією на ієрархії, чітких правилах, безособовості та кар'єризмі відбувалися в країнах-колоніях, організацію яких потрібно було підтримувати, а місцеве населення стримувати та підпорядковувати метрополії. Остання зазвичай втручалася у справи колоній, проте представники влади на місцях могли ухвалювати власні рішення та закони. У постколоніальній практиці основна провина зазвичай лягає на сам центр імперії, проте від пильного ока дослідників часто вислизає непримітна фігурка місцевого

⁵ Принц А. На порозі щастя. Біографія Франца Кафки, 2023. С. 8.

⁶ Оуржеднік П. Європеана. Коротка історія двадцятого століття, 2023. С. 14.

⁷ Bureaucracy – Six Principles Of Max Weber. URL: <https://thinkinsights.net/strategy/bureaucrasy-max-weber/>

⁸ Там же

⁹ Арендт Х. Джерела тоталітаризму, 2005. С. 232.

¹⁰ Герман Герінг. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Герман_Герінг.

чиновника. Бюрократичний апарат, який сприяв відчуженню кожної окремої людини від загального процесу та наділив її лише фаховою роллю, розшарував та розподілив загальну відповідальність на усіх безликих виконавців. Кар'єризм та суворе дотримання правил та положень вплинули на відчуття відповідальності. І якщо термін відчуження в філософії сьогодні міцно закріпився за марксизмом в контексті класового відчуження, або відчуження працівника від об'єкту праці, то сам цей термін слід знову повертати у загальний суспільний процес.

Тепер зберемо усі посилання на джерела, починаючи з Кафки, і спробуємо визначити в чому полягає їхній спільний вектор. Усі ці цитати і зноски свідчать про приреченість на зіткнення індивідуально в людині та обов'язково бюрократичного в суспільстві. Зазвичай, це протиріччя завершується стиранням межі та абсолютним відчуженням, яке потрібно для того, аби банально не втратити глузд. Сприйняття людини як відчуженого бюрократичного елемента не нове. Французький філософ Руссо позначав утворення держави можливим через відчуження природного права індивіда на користь представників влади¹¹. Кожна нова глобальна трагедія останніх століть лише посилювала ситуацію відчуження. Перша світова війна, яка стала дійсно першою в своєму роді глобальною війною не тільки зруйнувала колишній імперіалістичний лад, але і запровадила такі нові види соціального порядку як, наприклад, «тотальна війна», коли воєнні дії виходять за рамки бойових зіткнень і переходять у стан війни нації проти нації. У книзі-збірнику статей під редакцією Роберта Герварта та Джона Горна «Війна під час миру» є така фраза: «Нація (хай там що це слово значить) не має вродженої потреби у воєнізованих групах, які її легітимізують, але діяльність таких груп залишає тривкий слід у пам'яті й навіть лягає в основу національних міфів»¹². Тотальна війна в своєму чистому вигляді триває уже не в контексті поодиноких тактичних боїв, як наприклад передуюча Першій світовій Франко-Пруська війна (1870–1871 рр.), а потребує масового винищення супротивника: від військового до робітника, який виробляє зброю. В умовах тотальної війни, бюрократія, що знайшла своє яскраве вираження в руках колишніх військових адміністрацій колоній та пройшла цілком цивільний шлях, знову повернулася до своїх мобілізаційно-мілітаристських витоків. Мобілізація людських ресурсів і гра на виснаження поряд з бюрократичною прискіпливістю (не

¹¹ Відчуження політичне. URL: https://vue.gov.ua/Відчуження_політичне

¹² Війна під час миру. Збройні конфлікти в Європі після Першої світової війни 1917–1923: зб ст./ ред. Р.Герват, Дж.Горн, 2020. С. 26.

зважаючи на те, що план Шліффена¹³ застарів, не підходив під реальні умови та не враховував останніх змін, він все одно був задіяний німецьким командуванням на початку війни) поглибила відчуження окремої людини в контексті тотальної війни. Експеримент, створений європейськими імперіями над колоніями у XIX–XX ст. послідовно почав заражати і сам європейський континент. Умови тотальної війни настільки прижилися, що навіть після підписання Версальського миру, нікуди не поділися. У «Війні під час миру» знову знаходимо: «У конкретному, неабстрактному плані брак харчів і товарів першої необхідності зруйнували фундамент повсякденного життя. Вони викликали тривогу, страх, занепокоєння, гнів і схильність до насильства»¹⁴. За таких умов відчужені люди, що звикли жити в атмосфері пригніченості, ненависті та чіткого розпорядку продовжили жити в стані війни. Змучені тривалими військовими діями солдати, люди з різними типами інвалідності, для яких не було створено жодних умов, переселенці, мешканці прикордонних територій, чие громадянство постійно змінювалося, працівники на заводах, збіднілі через руйнування полів та пасовиськ селяни, уже не знаходили місця в новоутвореному світі. Бойові дії міжвоєнного періоду на території країн Балтії та Балкан, революційні та контрреволюційні рухи, боротьба націоналістів, соціалістів, комуністів та монархістів за владу дали чітко зрозуміти: старий світ був зруйнований назавжди. Парамілітарні організації на території Балкан, Балтики чи Німеччини (уже на той час – Веймарської Республіки) кинули виклик як старому ладу в особі модерну, так і будь-яким революційним рухам. Зневіра в майбутньому і розуміння ошуканості в майбутньому породила пустку, яку потрібно було чимось заповнити. Письменники та філософи «втраченого покоління», що працювали в повоєнні роки намагалися віднайти нове підґрунтя для подальших досліджень, проте віри в класичні етичні дихотомії вони вже не мали. Війна, що мала змінитися миром, не принесла нічого а ні переможцям, а ні переможеним, окрім надмірного відчуження, бюрократизації та мілітаризації.

Проте саме в цьому хаотичному і водночас порожньому просторі, який був звільнений від старих порядків і ще не мав певних підстав і доцільних замін, почалися пошуки чогось відносно нового.

¹³ Косьцінські П., Щенснї-Костанецький Д. Битви під Верденом і на Соммі нагадують битву під Бахмутом. Російсько-українська війна – уроки минулого. URL: <https://tyzhnevuk.tvr.pl/70864482/битви-пд-верденом-на-сомм-нагадують-битву-пд-бахмутом-російськоукраїнська-віна-уроки-минулого>

¹⁴ Війна під час миру. Збройні конфлікти в Європі після Першої світової війни 1917–1923: зб ст./ ред. Р.Герват, Дж.Горн, 2020. С. 26.

Після Першої світової війни у Веймарській республіці фіксувався всплеск філософських і культурних пошуків, які виникли як рефлексія на ту пустку, що утворилася. 20-ті роки були наповнені свободою та творчою активністю. Одним з найбільших закритих і утаємничених осередків творчої інтелегенції було так зване «коло Стефана Георге». Фактично такої групи ніколи не було, а існував лише ряд людей, які бачили в особі Георге пророка. Серед них були майбутні політичні та культурні діячі, які згодом приймали участь у Другій світовій війні і не завжди по один бік барикад. У книзі «Таємна Німеччина. Стефан Георге та його коло»¹⁵ знаходимо, що саме в хаосі, який настав після падіння імперій Георге вбачав початок активності творчого духу і встановлення нових цінностей. Літературна діяльність Георге після війни мала на меті встановлення влади духовної інтелегенції над масовістю. Подібні підходи у часи Веймару не нові. Повстання філософів і літераторів проти загального ходу речей на інтелектуальному рівні було значущим. Починаючи від переосмислення філософії романтизму, ніцшеанства та виходу на нові метафізичні запити, які мали на меті бути протиставленими прогресивізму, до виникнення консерватизму, нового феноменологічного проекту Гайдеггера або тих самих ідей Франкфуртської школи – майже усі вони декларували протиставлення індивідуального колективному з різних перспектив. Більше того, усі ці течії мали значний вплив на виникнення згодом філософії постмодерну і впливають на нас і зараз. Здебільшого, уже нічого принципово нового після і дотепер вигадано не було. Люди, що зіштовхнулися зі зломом імперій, останнім істерично-історичним навалом бюрократичного і масового, просто не могли мислити та писати інакше.

У 1927-му році світ побачила робота Мартіна Гайдеггера «Буття та час». До цього уже доволі успішний викладач філософії, учень Гусерля, усамітнюється в своєму будиночку у Шварцвальді і пише те, що світовою філософією осмислюється досі: «Питання про сенс Буття має бути сформульовано»¹⁶.

Гайдеггер «вписує» колись відчужене і відірване у світ. Для нього Dasein приречений на існування у світі das Man (безособових інших). Das Man, якими ми є кожен день, і безособові думки скоєні іншими, відвертають людину від промовляння буття. Де ще могли бути написані ці строки, що пізніше вплинуть на філософію, як не у віддаленому провінційному містечку після падіння імперій? Чи може якийсь літературний твір так яскраво бути переплетений з роботою «Буття та

¹⁵ Norton R.E. Secret Germany: Stefan George and his circle, 2002. С. 575.

¹⁶ Heidegger M. Being and Time, 1987. С. 24.

час», як не кафкіанський «Процес»¹⁷. Відсутність імені головного героя, безпідставне абсурдне звинувачення, ситуація, що врізається в комфортну клерківську повсякденність змушує до пошуків, які так ні до чого і не призвели, окрім як до здійснення вироку. Можливо, молодий письменник Кафка знав у 1914-му році щось, ще до завершення Першої світової, до встановлення Веймару, до філософії Гайдеггера і кола Георге, що ми намагаємося осягнути і посьогодні у несамопитій абсурдній приреченості до *das Man*. Вальтер Беньямін в творі «Франц Кафка» пише: «У Кафки ніде не написано, що воно [звинувачення] чинить кривду. Це безнастанний процес, який знаходиться у суді [...]»¹⁸. І дійсно, процес відбувається, він є. Бюрократія відтворює сама себе й існує сама в собі. Той рівень включення людини в неї який є, може бути розбіжним. Проте звинувачення в цьому процесі отримують всі. Виконати усі умови бюрократії просто-напросто неможливо. Кожен окремий учасник відтворює ту чи ту функцію, проте достеменно може не знати про існування заперечення його функцій у функції інших. У будь-якому разі клерк буде звинувачений. Але підемо далі. Якщо звинувачення існує вже в самій передумові бюрократії, то відчужене само собою не шукає відповіді щодо підстави звинувачення, воно приймає його як є. Проте, *das Man* не є остаточно відчуженим, адже потенційно може стати *Dasein*. Останній, завдяки своїй здатності забігати наперед, шукає причину того, а чому власне він може бути звинувачений і за що. Для цього клерк створює маленькі помарки, ледь помітні сліди своєї самості в шаблоні бланку. Синтаксична присутність в стандартизованому тексті може бути оприявлена лише як помилка. В такому разі, у майбутньому, клерк знає, за що його засуджують. За цю маленьку синтаксичну огріху, яка виплила в тому чи тому документі заднім числом. Знати у чому тебе звинувачують, уже половина діла і один з можливих варіантів виходу зі ситуації відчуженості. Остання як така виключає можливу відповідальність, в той час як спеціально зроблена помилка дарує можливість прийняти відповідальність за невідкладне звинувачення на себе. Наприклад, одним з основних питань жертв нацизму до своїх катів було нерозуміння того, у чому винна група, яку винищують¹⁹. Це питання притаманне, напевно, усім жертвам терору. Неможливість знайти виправдання трагедії та причину масового вбивства, яке чітко і за правилами занотоване в усіх документах відповідальними клерками режиму. Можливими варіантами мовчазного

¹⁷ Кафка Ф. Процес. Оповідання, 2019. С. 5–200.

¹⁸ Беньямін, В. Щодо критики насильства, 2012. С. 235.

¹⁹ When a former Nazi meets a Holocaust survivor. URL: https://www.youtube.com/watch?v=4f_4DQ-JcXg

спасіння зазвичай залишалися подачі недостовірних цифр, зміни прізвищ жертв, переведення їх в інші місця тощо. Помилка в такому документі вартувала комусь життя, а комусь – врятувала.

2. Місце людини в історії: «крокування маршем» у бік зброї масового винищення

Друга світова війна стала апогеєм відчуження та бюрократії на найвищому рівні. Масовий терор, що з боку нацистського режиму, що з боку Совецького союзу не мав виправдань. Наявність зброї масового ураження призвела до мільйонів жертв. Точна бюрократична машина: нацистська і совєцька створила умови для такого винищення певних груп людей. Кожне убивство супроводжувалося точним часом і вироком. Ніхто навіть і не збирався приховувати це. З одного боку – ми маємо докази того, що сталося, з іншого можна поставити питання, що могло рухати людьми, які з неймовірною точністю створювали тисячі документів про винищення. Відчуження народжувалося в колоніях, зросло під час «тотальної» Першої світової війни, продовжувало існувати в умовах новоутворених держав, у реваншистських настроях і у пошуках нових ворогів. Ця неспроможність зрозуміти народом Німеччини, Італії чи росії свою поразку в Першій світовій породила низку реваншистських настроїв в суспільстві. Тут ми говоримо не про авторитарний режим, який зазвичай утворює чітку вертикаль, коли до влади приходить одна особа і нав'язує іншим силовим шляхом свої настрої, а саме про те, як саме суспільство створює підґрунтя для існування подібного режиму. Задекларований як демократичний, устрій Веймарської республіки, коли люди ще не оговталися і не усвідомили того, що відбулося, надав право агресивно налаштованій більшості зневірених, ошуканих та відчужених людей обрати курс, який підпорядкував собі меншість, що ще певний час пручалася. Ідейні перспективи того самого Стефана Георге просто не змогли б укорінитися, бо були притаманні меншості, тій, яка не хотіла бачити очевидного: крокування більшості маршем до ненависті і пошуку ворогів.

Саме по собі «крокування маршем» дає можливість відчуженій особистості відчутти себе причетною хоча б до чогось, доєднатися до неосязного і кращого, ніж вона сама себе вважає.

У своїй роботі «Щодо критики насильства» Вальтер Беньямін задається питанням: «чи моральне насильство взагалі як принцип, навіть як засіб для справедливих цілей»²⁰. Автор вдається до розгляду саме цих засобів більше, ніж до доречності мети. Цей твір був написаний

²⁰ Беньямін, В. Щодо критики насильства, 2012. С. 167.

упродовж 1920–1921-го року, коли дослідник на власні очі побачив становлення одного (совецького) та іншого (нацистського) режимів. XX-те століття відповіло Беньямінові тим, що власне насильство має право для застосування себе у якості засобу до справедливої мети, проте сам філософ ніколи б цього не сприйняв. Учинивши самогубство на іспанському кордоні, Вальтер Беньямін відмовився приймати участь у тому чи тому виді насильства над іншим, окрім як над самим собою. Сама робота «Щодо критики насильства» швидше є реакцією на постійні сутички «лівих» та «правих», нарощування неконтрольованої мілітарної сили та монополію влади на насильство. Дійсно, цілі можуть бути будь-якими, проте проблема полягає ще й в тому, якою є та влада, яка має таку монополію, і кому вона належить. У даному випадку Еміль Сьоран додає би: «Усі нещастя – війни, революції, гоніння – починаються з *майже* ... на стязі»²¹. Знову ж таки, якою б не була мета і саме суспільство, утопічне досягнення задекларованих прагнень неможливе: свідчення тому література, історія, філософія, падіння імперій, режимів тощо. Це *майже* Сьорана у гайдеггерівському сенсі турбує, не дає покою владі і масі. Тому починається пошук того, а що ж не дає цьому «*майже*» здійснитися. Така тенденція призводить до нових проблем, які потрібно вирішувати. Для того, у кого монополія лише на застосування сили – вихід полягає одностайно в одному напрямку – в знищенні. Беньямін там же зазначає: «усі природні цілі окремих осіб так чи інакше вступають в конфлікт з правовими цілями, якщо досягнення їх вимагає більш-менш значної сили»²², а «силу в руках окремої людини право розглядає як небезпеку, що підриває правовий порядок»²³, тому єдиний вихід: подібна людина, або група людей за міркою влади має бути винищена, або, принаймні, відсторонена на маргінес. Тотальні війни нормалізують статистику смертності, де за трагедією стоїть лише цифра і смерть сприймається одноразово, у той час як одна трагедія це не одна смерть, умовно, сотні смертей в один і той самий час. Перший варіант нівелює тривогу і тугу, другий – відкриває перспективу до руйнування відчуженості і прийняття трагедії. Під час Першої та Другої світової війни, люди, що піддалися масовому терору, геноциду і винищенню сприймалися як одна окрема категорія, а не кожна окрема людина перед обличчям смерті. Зброя масового ураження, де, власне, один залп забирає декілька життів водночас породжує таке сприйняття. Одна ракета – одна трагедія. Зведенням таких дій до абсурду можна вважати те, що задля економії боєприпасів під час каральних акцій, однією кулею

²¹ Сьоран, Е. Силогізми гіркоти. Падіння у час., 2023. С. 109.

²² Беньямін, В. Щодо критики насильства, 2012. С. 171.

²³ Там же, С. 171.

могли вбивати і декількох людей. У той час деякі промислові потужності були спрямовані на те, аби винайти спосіб убивати швидше і більше. Смерть була поставлена на конвеєр, адміністрували її звичайні виконавці-клерки, які зі старанністю та скрупульозністю вираховували, яка речовина знищить більше живої сили супротивника. Наприклад, у статті «Огляд відкладених токсичних ефектів іприту в іранських ветеранів», можна знайти таку статистику: за перші 10 днів використання мільйону боєприпасів із іпритом, що вперше був задіяний у 1917–1918-их роках під час Першої світової війни, постраждало близько 1,3–2,5 млн. людей у Бельгії та Франції і тисячі британських солдатів ²⁴.

Друга світова війна почалася уже власне як «тотальна», в той час як Перша лише стала підґрунтям для встановлення подібного ладу. Якщо спиратися на все вищеописане, можна задаватися логічним питанням, а чи взагалі тотальна війна колись завершувалася, чи уже просто набирала нових рис, як химерний винахід в контексті соціального. І якщо перші спроби подібного порядку втручання воєнного в повсякденне набули вигляду відкритості і задекларованості, то усі наступні мали на меті себе приховати за ширмою бюрократичної машини в нашаруванні різномірних документів. Подібні речі повертають нас до проблемного питання місця особистості в історії. Якщо сприймати останню лише в якості лінійної перспективи, яка має певну мету, то певні події сьогодення стають чимось на кшталт тих, які потрібні цій цілі і виходять з неї. Ідея поступу перетворилася з суто релігійної, а потім і наукової мрії на ту, яка має втілитися практично. Імперіалізм, там де основною метою є поширення впливу, а згодом і тоталітаризм з його реваншизмом та орієнтацію на утопічне, втрачене, краще для певної групи людей, яка представляє панівну більшість в тій чи тій державі, демонструє несамовиту мрію ХХ-го століття втілити ідею на практиці. Замість фіксації на місці індивіда в суспільстві, суспільство втрутилося в життя індивіда, який не сильно пручався подібному ходу речей. Історичні перспективи минулого, видавалися сучасникам ХХ-го століття хибними, адже призвели до масових трагедій. Проте нарікати на саме часовість цих подій виходячи з огляду на сьогодення здається хибним. Економічний та технічний розвиток, який тягне за собою і посилення бюрократії, якраз не впливає на відшукування певного морального ідеалу, якому має слідувати кожна окрема людина, а затьмарює можливість виходу з ситуації відчуження. Найпоширеніша теза сьогодення: «Як війну могли почати на європейському континенті у ХХІ-му столітті» здається помилковим запитом. Виходячи з тез, які

²⁴ Razavi S.m. et al. A review on delayed toxic effects of sulfur mustard in Iranian veterans, 2012. URL: <https://doi.org/10.1186/2008-2231-20-51> . P. 2.

наводяться вище, можна прийти до висновку, що вона якраз і могла статися в умовах надмірного розвитку технологій і складних економічних зв'язків, які вплинули на ЗМІ, поширення дезінформації, нормалізацію насильства, ресурсну залежність від, наприклад, такої країни-агресора як росія тощо.

Якщо ми проаналізуємо деякі філософські погляди сучасних інтелектуалів, то останні здебільшого не пропонують рішення проблеми відчуження, а швидше викривають її та намагаються просто продемонструвати індивіду, що з цим потрібно змиритися. Наприклад, ми можемо звернутися до оглядової статті Юрія Латиша «Чому ліві публічні інтелектуали не розуміють Україну? (Ноам Хомський та Юрген Габермас)»²⁵ аби не переказувати погляди кожного конкретного відомого західного інтелектуала на проблему російської військової агресії на території України. Так, наприклад Ноам Хомський пропонує поступитися агресору, щоб не спричинити ядерної війни²⁶, а Юрген Габермас в своїх листах закликає Німеччину відмовитися від постачання зброї Україні, аби не масштабувати війну і не сприяти розвитку національної держави²⁷. Апелюють вони здебільшого до діалогу та того, що у світі й без того безліч конфліктів. Проте, якщо придивитися, складається враження, що деякі сучасні філософи самі настільки відчужені від світу, що продовжують жити в інтелектуальних абстракціях, в той час як саме найменування речей своїми іменами, а не завуальованими, насправді, бюрократичними термінами, може повністю зруйнувати їхні стрункі теорії. Відколи у філософію увійшла бюрократія, зі своїми принципами, законами, ієрархією, «зручними» термінами та маніпуляцією насправді абстрактними поняттями, здається що більшість інтелектуалів втратили розуміння справжньої суті речей. Страх поглянути на справжню проблему, яка знову, в котрий раз, призводить до кризи в усіх можливих інститутах: від дипломатичних до економічних, посилює відчуження. Словенський соціальний філософ і культуролог Славој Жижек наразі теж вдається до критики такого роду «пацифістських» закликів лівих інтелектуалів, як Хомський та Кіссінджер²⁸ та закликає їх все ж обрати сторону в контексті російсько-української війни, а не стояти осторонь. Проте навіть він зводить подібні заклики для відстоювання власних поглядів та інтересів, таких як

²⁵ Латиш Ю. Чому ліві публічні інтелектуали не розуміють Україну? (Ноам Хомський та Юрген Габермас), 2022. URL: <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2022.21.5>

²⁶ Там же, С. 74.

²⁷ Там же, С. 75.

²⁸ Žižek S. Pacifism is the wrong response to the war in Ukraine, 2022. URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2022/jun/21/pacifism-is-the-wrong-response-to-the-war-in-ukraine>

засудження дій Джорджа Буша молодшого, а в попередній своїй роботі зазначає, що ніхто не очікував військової інтервенції росії в Україну, максимум окупації 2-3 областей і Криму²⁹. Також, Жижек там само зазначає про можливе використання ядерної зброї росією і критикує НАТО за розпалювання «кольорових революцій» в країнах третього світу. Аналізуючи подібні заяви можна зробити висновок, що війна росії проти України наразі просто інструменталізується західним інтелектуальним полем задля підтвердження власних поглядів, про що говорить, наприклад, спускання росії окупації східних регіонів України та Криму так, наче нічого значного загалом не сталося. Сьогodenних інтелектуалів рідко хвилює терор до якого вдаються окупанти на територіях, які намагаються взяти під свій контроль. Їх хвилює лише глобальна перспектива, геополітичні питання та власні концепції. Відчуження непомітно пробралось і в філософію, яка мала б на меті повертати питання людського в людині, проте зараз все зводиться лише до виробничих та політичних процесів, ніяк не до онтологічних, де на кону стоїть винищення цілої частини європейського народу. Так, наприклад, на початку військового вторгнення росії в Україну, коли російські і деякі західні політики ще були переконані в швидкій окупації Києва, в інтернеті, на прокремлівському ресурсі «ріа новості», що контролюється владою, з'явилася стаття російського ідеолога Тімофея Сергійцева під назвою «Що росія має зробити з Україною», де толерується геноцид (масові репресії та етнічні чистки) по відношенню до представників українського народу, який не прийме російської влади. Цитати з цієї статті можна знайти й досі на відкритих джерелах³⁰ 14 квітня 2022 р. Верховна Рада України проголосувала за постанову №7276, у якій дії росії прирівнюються до геноциду³¹. 23 березня Польський сейм оголосив путіна військовим злочинцем і засудив дії росії як військові злочини і злочини проти людства³². Те саме визнали 21 квітня парламенти Естонії та Латвії³³, 28 квітня – Палата громад

²⁹ Славој Жижек про російську агресію проти України, 2022. URL: <https://provid.org/zizek/ukrayina-j-krayiny-tretogo-svitu-slavoj-zhyzhjek-rosijsku-agresiyu-proty-ukrayiny/>

³⁰ РФ обґрунтовує геноцид: державне видання пояснює, чому Україну та українців слід знищити, 2022. URL: <https://texty.org.ua/fragments/106221/u-rosiyi-pochaly-stvoryuvaty-ideolohichne-pidgruntya-dlya-vypravdannya-henocydu-ukrayinciv/>

³¹ Павлюк О. Рада визнала дії Росії в Україні геноцидом українського народу, 2022. URL: <https://suspilne.media/228750-rada-viznala-dii-rosii-v-ukraini-genocidom-ukrainskogo-narodu/>

³² Богданюк О. Резолюцію про визнання дій РФ геноцидом українського народу схвалив Комітет Сенату США. Суспільне новини. URL: <https://suspilne.media/333918-rezoluciu-pro-viznanna-dij-rf-genocidom-ukrainskogo-narodu-shvaliv-komitet-senatu-ssa/>.

³³ Там же

парламенту Канади³⁴, а 11 травня – Сенат Чехії³⁵. 7 грудня 2022 року резолюцію про визнання дій РФ геноцидом українського народу схвалили у США³⁶.

Коли завершиться ще одна масштабна війна на території Європейського континенту, установки та філософські тенденції, які існували з середини ХХ століття будуть піддані переосмисленню та рефлексії. На сьогоднішній день ми не можемо дати точної оцінки до чого призведуть події, що все ще розгортаються в Україні. Постмодерні концепції, які зародилися після Другої світової війни однозначно зазнали поразки. І якщо терористичний акт 11-го вересня 2001-го року був лише початком згорання постмодерних наративів, то фінал російського військового вторгнення в Україну остаточно поставить точку. Постмодерн запропонував деконструкцію у якості інструменту, проте заповнити порожнечу, яка після цього утворилася так і не зміг. Можливо, незавершена концептуально Перша світова, її продовження у Другій світовій та незакриті питання ХХ століття, які призвели до військової інвазії Росії в Україну нарешті знайдуть своє вирішення.

Для того щоб хоча б мінімально спрогнозувати можливе розгортання подій в площині філософії, філософії історії, публічній історії слід детально вивчати ті події, які мали місце в Європі між Першою та Другою світовою війною, аби визначити в чому полягала помилка інтелектуалів у той час і чому вони пропустили реваншизм, надмірну милітаризацію та закляки до геноциду.

У книзі В. Г. Зебальда «Кільця Сатурна» є один цікавий момент, коли автор-оповідач згадує меморіал Ватерлоо³⁷. Умовний оглядач дивиться на поле битви, як на саму історію, наче згори, відстороненим оком, проте й досі не розуміє сенсу деяких подій, хоча і намагається закарбувати величність цих спогадів у недолугих меморіалах (великий схил з маленькою статуєю лева вгорі).

Зебальда цікавить одне: а де всі ці полегли, де їхні тіла, чи не в самому схилі, чи не стоїмо ми на цій вершині трупів, аби поглянути зверхньо на саму історію, на всіх тих в історії?³⁸

Під час променаду цим місцем, Зебальд наштовхується на бутафорних солдатів та жінку з дивакуватим макіяжем, яка штовхає візок та щось з нього продає³⁹. Такий наш спомин минулого, наш ритуал.

³⁴ Там же.

³⁵ Там же.

³⁶ Там же.

³⁷ Зебальд В.Г. Кільця Сатурна, 2020. 133–135 с.

³⁸ Там же, С. 135.

³⁹ Там же, С. 134.

Культура, а з нею і філософія, чи навпаки – філософія, а разом із нею – культура, зараз піддаються такому самому колажуванню, як і історія повсякчас. Тут, ми можемо казати про колажування інтелектуальної історії. Той чи той спомин дає нам підґрунтя для нових досліджень, розмислів та, начебто, поступу, проте, чи не дивимося ми на це все концептуально, як на маленьку фігурку лева Ватерлоо, десь там нагорі. Чи всі ці ідеї вони десь там внизу, під землею, під ногами у попередників, у нас зараз тут, в майбутньому і у майбутніх нас. І, в той самий час, нові публічні інтелектуали штовхають візок з сувенірами філософських здобутків минулого.

ВИСНОВКИ

Незавершене філософське осмислення трагедій ХХ-го століття на наш погляд призвело до концептуально незавершеного ХХ-го століття і по сьогодні. Бюрократія та відчуження, згодом винайдення різних типів зброї масового ураження та розсіювання відповідальності впливає на нас і сьогодні, особливо в ситуації російської військової інтервенції на території України.

Війна має знайти своє завершення, аби бути відрефлексованою та осмисленою, проте наразі можна з філософсько-історичної перспективи осмислити ті проблеми, які спричинили незавершеність ХХ-го століття, а саме: відчуження, яке не було подолане, а швидше нормалізоване, що ми бачимо сьогодні на прикладі західних інтелектуалів, бюрократичні процедури які розсіюють можливість притягання до відповідальності усіх винуватців і осмислення усього трагізму ситуації, принципове небажання полишати старі підходи до розв'язку соціальних проблем у зв'язку з декларованою агресією однієї держави проти іншої. Більше того, саме осмислення війни призводить до висновків, що розв'язка проблеми методами, які цю проблему й утворили – абсолютно нелогічне. Небажання сучасних інтелектуалів здійснювати розвідку, що лежить поза межами абстрактних концепцій, та мовчазна незгода поступатися власними теоріями призвела до ще однієї катастрофи, в основі якої лежить глибоко онтологічна проблема буття людини, не як концепту чи категорії, а як саме окремої конкретної людини, яка існує в просторі колективного. Так звана смерть суб'єкта, що лежала суто в абстрактній площині перетворилася на фактичну щоденну насильницьку смерть тисяч людей. Задача українських інтелектуалів ретроспективно оцінити не ресентиментну проблему колоніального минулого України в контексті російського імперіалізму, а піти далі в своїх розвідках: зануритися у саму суть проблеми відчуження і звернути увагу не на клас, етнос, народ чи націю, а окремого індивіда в них. Повернути останнього

на поле історії доволі складно, так як технологічний розвиток віддаляє таку можливість, продукуючи новини щохвилино, проте зробити це необхідно, аби в подальшому працювати з післявоєнною травмою як цивільних так і військових. Більше того, поки українська наукова спільнота не зосередиться на саме концептуальному переосмисленні відчуження в минулому, відчуження буде продовжуватися виключенням українських інтелектуалів з поля говоріння про війну і заміною їхніх висловлювань на формулювання західних чи російських науковців, політологів і філософів, що вже загалом і робиться. Основний висновок один: переграти бюрократію та відчуження на їхньому власному полі – неможливо. Звинувачення в будь-якому разі буде висунуто, наша задача зрозуміти його корінь та вийти з цієї ієрархії.

АНОТАЦІЯ

Сьогодні військова агресія РФ в Україні створює контексти для нових пошуків у сфері гуманітаристики. У статті пропонується погляд з точки зору філософії історії на проблему концептів «відчуження» та «бюрократії», що створили контекстуальне поле для умов за яких стали можливі тотальні війни ХХ століття – відповідно Перша та Друга світова війна, а разом з тим тоталітарні режими, масовий терор, геноцид та військові злочини. У статті відповідно до розділів подані передумови та історична перспектива впливу «відчуження» та «бюрократії» на дві світові війни ХХ століття, наведені приклади з царини філософії, історії та літератури. Також здійснено концептуальний перехід до проблеми осмислення війни, що її розв'язала російська федерація на території України, подано критику деяких відомих поглядів сучасних інтелектуалів на військові дії РФ та їхні пропозиції вирішення цієї проблеми. Проблематика подана в статті розглядається виходячи з позиції «незавершеного інтелектуально» ХХ століття, впливу невіршених питань на сьогодення та подано позицію, за якою тотальна війна, як така, що постала під час Першої світової війни не зникла з суспільного поля, а розчинилася в інших процесах. Подано пропозицію, виходячи з якої можна підготувати підґрунтя для переоцінки підходів щодо осмислення військової інвазії Росії на територію України.

Література

1. Арндт Х. Джерела тоталітаризму. Київ : Дух і Літера, 2005. 540 с.
2. Беньямін В. Щодо критики насильства. Київ : Грані-Т, 2012. 312 с.
3. Богданьок О. Резолюцію про визнання дій РФ геноцидом українського народу схвалив Комітет Сенату США. Суспільне новини.

URL: <https://suspilne.media/333918-rezoluciu-pro-viznanna-dij-rf-genocidom-ukrainskogo-narodu-shvaliv-komitet-senatu-ssa/>.

4. Відчуження політичне. Велика Українська Енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/Відчуження_політичне.

5. Війна під час миру. Збройні конфлікти в Європі після Першої світової війни 1917–1923 / ред.: Р. Герварт, Г. Джон. Київ : Laurus, 2020. 292 с.

6. Герман Герінг. Wikipedia. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Герман_Герінг.

7. Зебальд В.Г. Кільця Сатурна. Київ : Komubook, 2020. 320 с.

8. Кафка Ф. Процес. Оповідання. Харків : Фоліо, 2019. 325 с.

9. Кебуладзе В. Чи має марксист підозрювати сам себе?. URL: <https://tyzhden.ua/chy-maie-marksyst-pidozrivaty-sam-sebe/>.

10. Косьцінські П., Щенснi-Костанецький Д. Битви під Верденом і на Соммі нагадують битву під Бахмутом. Російсько-українська війна – уроки минулого. Тижневик. URL: <https://tyzhnevuk.tvp.pl/70864482/битви-пд-верденом-на-сомм-нагадують-битву-пд-бахмутом-російськоукраїнська-віна-уроки-минулого>.

11. Латиш Ю. Чому ліві публічні інтелектуали не розуміють Україну? (Ноам Хомський та Юрген Габермас. European Historical Studies. 2022. № 21. С. 69–81. URL: <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2022.21.5>).

12. Оуржеднік П. Європеана. Коротка історія двадцятого століття. Львів : Вид-во Старого Лева, 2023. 168 с.

13. Павлюк О. Рада визнала дії Росії в Україні геноцидом українського народу. Суспільне новини. URL: <https://suspilne.media/228750-rada-viznala-dii-rosii-v-ukraini-genocidom-ukrainskogo-narodu/>.

14. Принц А. На порозі щастя. Біографія Франца Кафки. Київ : Темпора, 2023. 392 с.

15. РФ обґрунтовує геноцид: державне видання пояснює, чому Україну та українців слід знищити. Texty.org.ua – статті та журналістика даних для людей – Тексти.org.ua. URL: <https://texty.org.ua/fragments/106221/u-rosiyi-pochaly-stvoryuvaty-ideolohichne-pidgruntya-dlya-vupravdannya-henocydu-ukrayinciv/>.

16. Сьоран Е. Силогізми гіркоти. Падіння у час. Київ : Дух і Літера, 2023. 280 с.

17. Україна й країни третього світу. Славој Жижек про російську агресію проти України – Провід у майбутнє. Провід у майбутнє. URL: <https://provid.org/zizek/ukrayina-j-krayiny-tretogo-svitu-slavoj-zhyzhek-rosijsku-agresiyu-proty-ukrayiny/>.

18. A review on delayed toxic effects of sulfur mustard in Iranian veterans / S. m. Razavi et al. DARU Journal of Pharmaceutical Sciences. 2012. Vol. 20, no. 52. P. 1–8. URL: <https://doi.org/10.1186/2008-2231-20-51>.
19. Baudrillard J. The Gulf War did not take place. Bloomington, IN : Indiana University Press, 1995. 96 p.
20. Bureaucracy – Six Principles Of Max Weber. URL: <https://thinkinsights.net/strategy/bureaucracy-max-weber/>.
21. Heidegger M. Being and Time. Southampton : The Camelot Press Ltd., 1987. 589 p.
22. Huizinga J. A definition of the concept of history. URL: https://www.academia.edu/8885375/2_Huizinga_A_definition_of_the_concept_of_history.
23. Jewish Journal. When a former Nazi meets a Holocaust survivor, 2017. YouTube. URL: https://www.youtube.com/watch?v=4f_4DQ-JcXg.
24. Norton R.E. Secret Germany: Stefan George and His Circle. New York : Cornell University Press, 2002. 847 p.
25. Žižek S. Pacifism is the wrong response to the war in Ukraine. The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2022/jun/21/pacifism-is-the-wrong-response-to-the-war-in-ukraine>

Information about the author:

Melnychenko Anna Olehivna,

Postgraduate student at the Department
of Theology and Religious Studies,
Lecturer at the Department of Philosophy
Drahomanov National Pedagogical University
8/14, Konyskogo str., Kyiv, 01054, Ukraine